

Robin te Slaa

DE RAPAILLE PARTIJEN

ANTIPOLITIEKE
SENTIMENTEN
1918-1931

Boom

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van het NOT-fonds en het Ten Hagen Fonds.

NOT het **FONDS** Cultuurfonds

Vormgeving omslag: Mijke Wondergem
Vormgeving binnenwerk: Bas Reijnen

© 2024 Robin te Slaa | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 422 7
NUR 680
www.boom.nl

INHOUD

Inleiding 7

1. Antipolitieke sentimenten in de polder 15
2. De anarchistische erfenis van Domela Nieuwenhuis 40
3. Kunstenaar en aristocratisch revolutionair 73
4. Een alcoholistische zwerver wordt lijsttrekker 116
5. De mediahype 138
6. Tweespalt in de anarchistische beweging 154
7. Verkiezingssucces en nieuwe ophef 170
8. De onverwachte buitelingen van Had-je-me-maar 203
9. Zuurbier treedt op de voorgrond 215
10. De laatste maanden van 1921 226
11. De Tweede Kamerverkiezingen van 1922 251
12. Nasleep of roemrijke voorgeschiedenis 289

Slotbeschouwing 335

Verantwoording en dankwoord 342

Noten 344

Bronnen 392

Illustratieverantwoording 404

Afkortingen 405

Namenregister 406

INLEIDING

‘Een politiek schandaal’, kopte *De Telegraaf* in de vroege ochtend van 28 april 1921. De consternatie nam in de loop van de dag alleen maar toe. Toen alle stemmen waren geteld bleek dat de alcoholistische zwerver en ‘beroepsdwaas’ Had-je-me-maar (Cornelis de Gelder) met de steun van maar liefst 14.246 kiezers in de Amsterdamse gemeenteraad was gekozen. Hij stond bovenaan de verkiezingslijst van de Vrije Socialistische Groep. In zijn electorale kielzog verwierf ook nummer twee, de luidruchtige anarchistische colporteur en straatredenaar Bertus Zuurbier, een raadszetel.

Wie zaten er achter de opzienbarende verkiezingsstunt? Een groepje hoofdstedelijke anarchisten opperde oorspronkelijk het idee voor de scherts kandidatuur van Had-je-me-maar. De redacteur van het blad *De Vrije Socialist* Gerhard Rijnders (opvolger van wijlen Ferdinand Domela Nieuwenhuis) schaarde zich geestdriftig achter het plan. Hij zag hierin een prachtige kans om de stemplicht en de politiek belachelijk te maken. Als gekozen lid van de gemeenteraad kon de potsierlijke zatlap immers het woord niet worden geweigerd: ‘Ook hem moet men laten zwetsen, grollen, schreeuwen desnoods. Hij kan onbehoorlijk doen, elke zitting tot een reuzen-paskwil maken.’¹

Het gerucht makende initiatief kreeg spoedig de steun van een groepje kunstenaars en bohemiens onder aanvoering van aartsprovocateur Erich Wichman en zijn anarchistische boezemvriend Anton Bakels. Wichman was een veelzijdig kunstenaar die vrijelijk experimenteerde met nieuwe vormen, technieken en materialen en daarnaast als taalvirtuoos wervelende polemieken, artikelen, pamfletten en gedichten schreef. Hij noemde zich niet alleen uitdagend ‘principiële alcoholist’, maar toonde zich daarin ook buitengewoon beginselvast.

Voor de verkiezingscampagne van Had-je-me-maar en Zuurbier werd een comité van actie gevormd. Wichman trad toe namens Kun-

stenaarsgenootschap De Anderen, terwijl Bakels plaatsnam voor Club Dada. De jonge dichter Henk Eikeboom vertegenwoordigde de anarchistische groepen rondom *De Vrije Socialist*. Het door Wichman en Bakels opgestelde absurdistische verkiezingsprogramma bevatte onder meer de punten ‘jajem en bier voor vijf cent’, ‘afschaffing van Kunst en Wetenschap (die gaan toch ten onder)’ en ‘vrij visschen in het Vondelpark’.² Wie er schuilgingen achter De Anderen en Club Dada en wat zij beoogden met hun steun aan de kandidatuur van Had-je-me-maar, wisten slechts weinigen.

8 | De officiële inschrijving op het stadhuis van Had-je-me-maar als kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen ontketende een mediahype nog voordat dit woord bestond. Niet alleen serieuze kranten, maar ook boulevardbladen berichtten over deze buitenissige lijsttrekker. ‘Van alle kiosken, op alle leestafels, grijnst u de gedemoraliseerde kop van Had-je-me-maar tegen’, observeerde journalist en chroniqueur van het hoofdstedelijke leven Wagenaar jr.³ De dagbladen van ‘aartsreactionair tot bolsjewistisch’ gingen volgens Rijnders als razenden tekeer. De redacteur van *De Vrije Socialist* stelde tevreden vast dat meer dan ooit de aandacht was gevestigd op ‘die leelijke, beleedigende en brutale stemdwang’.⁴ Helemaal ongelijk had hij niet.

In de pers verschenen diepzinnige beschouwingen over de aangevoerde argumenten voor de verkiezingsactie. Bestond er in de praktijk wel ‘stemplicht’, zoals anarchisten grif verkondigden? Hiernaast riep het verkiesbaar stellen van een dakloze alcoholist als kandidaat morele en andere bezwaren op. Waar moesten bijvoorbeeld zijn raadsstukken worden bezorgd? Ten slotte restte de vraag wat de verstandigste houding was tegenover deze ontregelende protestactie. Er was geen enkele andere kandidaat die in de pers zo veel aandacht kreeg als Had-je-me-maar. De uitkomst liet zich raden.

Zijn verkiezing tot raadslid in de hoofdstad veroorzaakte nationale beroering. In brede kring overheersten ontzetting en verontwaardiging over deze beschimping van het algemeen kiesrecht en het aanzien van de politiek. De wassende stroom van reacties in de pers getuigde hiervan. Een ander punt was hoe deze electorale ontsporing moest worden geduid. Eén krant repte van ‘politiek dadaïsme’, terwijl een ander dagblad de kiezers van Had-je-me-maar onomwonden bestempelde als ‘gedegeneerden’. Het sensationele verkiezingsnieuws bereikte zelfs het buitenland. Onder koppen als ‘The beggar councillor’ en ‘The vagebond councillor’ deden Engelse kranten verslag over deze wonderbaarlijke politicus ‘If you only had me’.⁵ In

eigen land toonde men zich aanmerkelijk minder geamuseerd over deze politieke curiositeit.

Slechts één dag na de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen berichtten de dagbladen over een ‘noodwetje’ dat het kabinet van Charles Ruys de Beerenbrouck onverwijd bij de Tweede Kamer had ingediend. Met deze legalistische kunstgreep wilde de ministerraad beletten dat Had-je-me-maar zijn raadszetel innam. De Tweede Kamer bleek weinig ontvankelijk voor deze schijnbaar haastig in elkaar getimmerde ‘gelegenheidswetgeving’. Een arrestatie van Had-je-me-maar wegens openbare dronkenschap – het was niet uitzonderlijk – bracht uitkomst. Tijdens het uitzitten van een nog uitstaande vrijheidsstraf deed de clochard begin juni plotseling afstand van zijn raadszetel. Was hij daartoe onder druk gezet, of kon hij de voortdurende aandacht van mensen die hem op straat achtervolgden en lastigvielen niet meer aan?

Voor de autoriteiten was het schrikbeeld dat andere onhandelbare en onaangepaste scherts kandidaten in vertegenwoordigende lichamen zouden worden gekozen hiermee nog niet verdwenen. Het tegendeel was zelfs het geval. Al op 30 april maakten Erich Wichman, Anton Bakels en Henk Eikeboom in de pers de oprichting van een ‘anti-stemplicht-partij’ bekend waarvan zij het voorlopig bestuur vormden. De als belediging bedoelde suggestie ‘Rapaille Partij’ van het dagblad *De Nederlander* namen zij dankbaar over als geuzennaam. Voor de Kamerverkiezingen in juli 1922 hoopte de nieuwe partij kandidaten te presenteren die waren gerekruteerd onder bekende prostituees.⁶ Vergeleken met de kandidaatstelling van Had-je-me-maar was dit een provocatie in de overtreffende trap. Er was meer reden voor bezorgdheid. In verscheidene plaatsen richtten groepjes anarchisten een eigen Rapaille Partij op. Zij wilden ook voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1923 kandidaten verkiesbaar stellen om de stemplicht en het parlementarisme te ridiculiseren.

Tijdens de debatten eind 1921 in de Tweede Kamer over de aanstaande grondwetswijziging kwamen ‘de zaak Had-je-me-maar’ en de mogelijke verkiezing van andere protestkandidaten herhaaldelijk ter sprake. Parlementariërs discussieerden over de vraag of de stemplicht uit de constitutie moest worden verwijderd. Er speelde daarnaast nog een andere principiële kwestie. Hoever mocht de overheid gaan met het beperken van de verkiesbaarheid van burgers? Tegelijk leek het billijk dat zij maatregelen trof tegen kandidaten die slechts in de vertegenwoordigende lichamen wilden plaatsnemen om het proces van democratische besluitvorming te verstoren en het aanzien van

de politiek te schaden. Op deze onverwachte uitdagingen waarvoor de democratie zich gesteld zag, wordt in dit boek nader ingegaan.

ONDERZOEK EN BRONNEN

10 | De belangstelling voor de verkiezingsstunt met Had-je-me-maar en de Rapaille Partij was onder historici lange tijd gering. In zijn vijfdelige magnum opus over de parlementaire geschiedenis in het interbellum liet de liberale politicus Pieter Oud, destijds lid van de Tweede Kamer, zich misprijzend uit over dit ‘betreurenswaardig excès van het algemeen kiesrecht’.⁷ Het gezaghebbende oordeel van Loe de Jong in het eerste deel van zijn standaardwerk, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, was niet milder. ‘Een trieste vertoning’, meende de rijkshistoricus.⁸

Oordelen en interesses zijn dikwijls tijdgebonden. Zo ook in dit geval. In de jaren zestig, zeventig en tachtig verschenen verschillende anekdotische artikelen in kranten en weekbladen over de stunt met Had-je-me-maar en de Rapaille Partij. De meeste van deze journalistieke gelegenheidsstukken herhaalden de opgesmukte verhalen, hardnekkige misverstanden en mythen die al eerder in omloop waren gebracht.⁹ Een voorbeeld is het artikel over de Rapaille Partij dat Henk van Gelre en Wim Zaal in 1962 publiceerden. Zij schreven onder meer dat Zuurbier ‘volgens verhalen’ slechts eenmaal in de Amsterdamse gemeenteraad zijn mond zou hebben opengedaan en wel om te roepen: ‘Doe het raam dicht, het tocht hier!’¹⁰ De vermakelijke anekdote is sindsdien veelvuldig herhaald, ook door gerenommeerde historici en recentelijk door Wichman-biograaf Frans van Burkom.¹¹ Er is één bezwaar: het verhaal is niet waar. De talrijke beschouwingen die destijds in de pers verschenen en de officiële raadsverslagen geven daarentegen een getrouw beeld van de manier waarop Zuurbier zich als raadslid manifesteerde. Zij maken hiernaast duidelijk hoe tijdgenoten van rechts-conservatief tot uiterst links oordeelden over het verschijnsel Rapaille Partij.

Onder historici lijkt sinds enige tijd een herwaardering ten aanzien van de Rapaille Partij te hebben plaatsgevonden. Het Huygens Instituut omschrijft de partij op zijn website ‘als een van de meest geslaagde grappen uit de moderne Nederlandse politieke geschiedenis’.¹² Henk te Velde en Pieter Barth stellen dat Bertus Zuurbier in de gemeenteraad wel degelijk van zich liet horen als hij dat nodig achtte. Hij behartigde de belangen van zijn proletarische kiezers bovendien aanmerkelijk

serieuzer dan het programma van de Rapaille Partij voorschreef. Zuurbier werd volgens Te Velde en Barth door de andere raadsleden genegeerd en door de pers ten onrechte weggezet als nietsnut.¹³

In zijn proefschrift *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940* constateert Koen Vossen dat het verhaal van Had-je-me-maar en de Rapaille Partij is gaan behoren tot ‘de legendes uit de moderne Nederlandse geschiedenis’. Hij wijst erop dat de naam Had-je-me-maar inmiddels geldt als synoniem voor ‘niet serieus te nemen politieke vulgariteit’ en dat deze benaming door gerenommeerde politici en de media wordt gebruikt om nieuw opgerichte partijen te desavoueren. Ironisch genoeg, zo stelt Vossen vast, is Had-je-me-maar daarmee ‘in de loop van de tijd uitgegroeid van symbool van het tekort van de parlementaire democratie tot legiti-
matie van de positie van de gevestigde partijen’.¹⁴ Het is de moeite waard om te onderzoeken in hoeverre de oude en nieuwe percepties van Had-je-me-maar, Zuurbier en de Rapaille Partij overeenstemmen met de historische feiten.

| 11

Ondanks de gekozen titel *Vrij vissen in het Vondelpark* besteedt Vossen in zijn doorwrochte dissertatie slechts enkele pagina’s aan de verkiezingsstunt met Had-je-me-maar en de Rapaille Partij.¹⁵ Hoewel dit inherent is aan de gekozen opzet van zijn boek, waarin een respectabel aantal kleine partijen wordt behandeld, laat het hiermee ruimte voor aanvullend historisch onderzoek.

Dit is ook het geval bij de literatuur die in de loop van de tijd over de drie oprichters van de Rapaille Partij is gepubliceerd. Zo wordt de kandidatuur van Had-je-me-maar en ‘de anti-stemplicht-partij’ in de weinig kritische biografie van Henk Eikeboom door Pszisko Jacobs uit 1986 zeer beknopt behandeld.¹⁶ De geschiedenis komt iets uitvoeriger aan bod in de veelomvattende Wichman-biografie van Frans van Burkom uit 2019 en het boek van Bart de Cort over Anton Bakels uit 2020.¹⁷ Voor de politieke en maatschappelijke context waarin dit alles plaatsvond, met name de rol van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck, de Tweede Kamer, het Amsterdamse gemeentebestuur en de media, is weinig aandacht. Hetzelfde geldt voor de politiek-ideologische denkbeelden die Wichman, Bakels, Eikeboom, Rijnders en Zuurbier erop nahielden en die een rol speelden in de campagne voor Had-je-me-maar en de Rapaille Partij. Dat een aanzienlijk deel van de anarchistische beweging principiële bezwaren opperde tegen het verkiesbaar stellen van kolderieke protestkandidaten is nagenoeg onbekend gebleven.

Ondertussen leven verschillende misverstanden en mystificaties

voort waaraan de toenmalige hoofdrolspelers niet zelden zelf schuldig zijn. Zo eisten de eierzuchtige Wichman en de niet minder ijdele Rijnders allebei voor zichzelf een hoofdrol op in de verkiezingsactie voor Had-je-me-maar. De contraire versies komen naast elkaar voor in het boek *Erich Wichman. Tussen idealisme en rancune 1890-1929* uit 1983, waarvoor kunsthistorici Frans van Burkom en Hans Mulder ieder afzonderlijk bijdragen schreven. Terwijl Van Burkom aan Wichman een hoofdrol toeschrijft in de ontstaansgeschiedenis van de Rapaille Partij en geen woord wijdt aan Rijnders, presenteert Mulder de redacteur van *De Vrije Socialist* als drijvende kracht.¹⁸ In zijn recente Wichman-biografie komt Van Burkom tot een vrijwel tegengestelde positie.¹⁹ Het is tekenend voor de verwarring die nog altijd bestaat over de Rapaille Partij en over Erich Wichman in het bijzonder.

Schrijven over deze partij betekent onvermijdelijk schrijven over Wichman. Zijn betrokkenheid bij de verkiezingsactie voor Had-je-me-maar en de daaruit ontstane ‘anti-stemplicht-partij’ geldt tegenwoordig welhaast als zijn belangrijkste wapenfeit.²⁰ Op grond van de talrijke overgeleverde mythen en anekdotes wordt nog altijd met een zekere bewondering en zelfs vertedering gekeken naar deze vrijgevochten *Bürgerschreck*. Legendarisch geworden is zijn brochure *Het witte gevaar*, waarin de erudiete alcoholist Wichman op geestige wijze tegen het drinken van melk stelling nam.²¹ De non-conformistische kunstenaar geldt voor velen als de ultieme rebel en bohemien par excellence. Zijn bijdrage aan de campagne voor Had-je-me-maar en de Rapaille Partij wordt doorgaans in hetzelfde licht gezien. Wichman vervulde daarbij de glansrol van eigentijdse Tijn Uilenspiegel die de autoriteiten en de burgerij een vermakelijke poets bakte door een dranklustige straatslijper in de Amsterdamse gemeenteraad gekozen te krijgen.

Nauwelijks aandacht is er voor zijn motieven en politieke overtuiging. Verscheidene auteurs verkondigen dat de kunstenaar indertijd het anarchisme aanhing. ‘Als anarchist was Wichman ongetwijfeld een van de oorspronkelijkste geesten’, stelt Hans Mulder. Hij schrijft over diens ‘politieke omzwaai’ binnen enkele maanden tijd van ‘anarchistische bohemien tot fascist’.²² Kunstkriticus Jan Juffermans noemt Wichman een ‘pur-sang anarchist’ en de Rapaille Partij ‘de provo-beweging van de jaren twintig’.²³ In hoeverre zijn deze beweringen overtuigend? Was Wichmans keuze voor het fascisme kort na zijn avontuur met de Rapaille Partij werkelijk een politieke volte-face, of was het misschien veeleer een logische consequentie van denkbeelden die hij veel langer aanhing?

Al vroeg tijdens zijn leven werd de artiest diepgaand beïnvloed door de denkbeelden van de hegeliaanse wijsgeer Gerard Bolland, de filosoof met de hamer Friedrich Nietzsche en de flamboyante grondlegger van het futurisme Filippo Tommaso Marinetti. In de bestaande literatuur, inclusief de diepgravende biografie door Frans van Burkom, wordt vrijwel niet ingegaan op de opvattingen van Wichmans geestelijke inspirators. Het kennismaken ervan is echter noodzakelijk om zijn bedoeling en betrokkenheid met de verkiezingscampagne voor Had-je-me-maar en de oprichting van de Rapaille Partij te kunnen begrijpen. Hetzelfde geldt voor zijn latere keuze voor het fascisme.

| 13

Hiernaast is er de vraag in hoeverre gevoelens van persoonlijke rancune medebepalend waren voor Wichmans politieke opvattingen. Als begaafde jongeman was hij bevriend met tal van dichters en kunstenaars die hem bewonderden, onder wie Adriaan Roland Holst, Jacques Bloem, Annie Salomons, Hendrik Marsman en Theo van Doesburg. Zij zouden allen roem vergaren door hun artistieke prestaties. Ondanks zijn onmiskenbare talenten wist Wichman de hooggespannen verwachtingen over hemzelf niet waar te maken. Wellicht kan zijn weerzin tegen de bezadigde burgerlijke samenleving en haar politieke bestel deels daaruit worden verklaard.

In zijn proefschrift betoogt Koen Vossen dat door het centraal stellen van kleine partijen de ontwikkeling van het Nederlandse partijstelsel vanuit een minder finalistisch perspectief kan worden beschouwd. Het was destijds immers niet zeker dat zij 'kleine partijen' bleven. Met deze benaderingswijze is er meer ruimte voor de onzekerheid van tijdgenoten en voor de afslagen die niet genomen werden. In het bijzonder voor het interbellum is er volgens Vossen reden om de finalistische benadering te verlaten omdat het partijstelsel toentertijd nog niet erg uitgekristalliseerd was.²⁴

Wij weten achteraf dat de Rapaille Partij en haar lokale navolgers geen serieuze uitdaging vormden voor het politieke bestel en het functioneren van de vertegenwoordigende lichamen. Tijdgenoten wisten dat niet. De verontruste reacties in de pers en bij de autoriteiten, evenals de parlementaire debatten over het schrappen van de stemplicht uit de grondwet en het aanscherpen van de eisen voor de verkiesbaarheid voor de vertegenwoordigende lichamen, getuigden daarvan.

Het optreden van de Rapaille Partij wordt in dit boek beschouwd vanuit de toenmalige historische omstandigheden. De parlementaire democratie, zoals wij die tegenwoordig kennen, kreeg pas met

de grondwetswijziging van 1917 haar huidige vorm. Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, het algemeen kiesrecht en *last but not least* de stemplicht werden toen vastgelegd in de constitutie. De Rapaille Partij ageerde niet alleen hiertegen. Zij vertegenwoordigde ook een diepgeworteld wantrouwen tegenover de politieke partijen, hun bestuurders en gekozen vertegenwoordigers. Het ging om antipolitieke sentimenten die destijds, in uiteenlopende mate en intensiteit, veel breder leefden in de samenleving. De kandidatuur van Had-je-me-maar en het optreden van de Rapaille Partij en haar opvolgers zullen daarom worden geplaatst in het perspectief van het wijdverbreide ongenoegen met ‘de politiek’. In hoeverre sloten zij hierbij aan?

Tegelijkertijd is er ruimschoots aandacht voor het milieu van anarchisten die waren gegroepeerd rondom het blad *De Vrije Socialist* van Rijnders en de kringen van antiburgerlijke kunstenaars en bohemiens waarvan Wichman geestelijk leidsman was. Zij vormden tezamen de bakermat van de Rapaille Partij. Ten slotte wordt gekeken in welke mate politieke en artistieke stromingen als anarchisme, dadaïsme, futurisme en fascisme van invloed waren op de organisatoren van de verkiezingscampagne voor Had-je-me-maar, de Rapaille Partij en haar latere epigonen.

Om de eigentijdse beleving door tijdgenoten zo goed mogelijk te kunnen reconstrueren is uitvoerig gebruik gemaakt van primaire bronnen. Niet alleen kranten en tijdschriften, maar ook archiefmateriaal, brochures en bladen van de Rapaille Partij, haar navolgers, anarchistische en fascistische organisaties, documenten van de Centrale Inlichtingendienst, correspondentie van onder anderen Erich Wichman, Anton Bakels, secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Jan Kan en de Amsterdamse gemeentesecretaris Siegfried van Lier, rapporten van de hoofdcommissaris Aart Marcusse van het hoofdstedelijke politiekorps, gemeenteraadsverslagen, *Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer* en andere bronnen boden een schat aan informatie. Het leverde nieuwe en soms ook verrassende inzichten op.

Amsterdam, april 2024
Robin te Slaa

ANTIPOLITIEKE SENTIMENTEN IN DE POLDER

De parlementaire democratie, zoals die met de grondwetswijziging van 1917 definitief vorm kreeg in Nederland, ontmoette aanvankelijk in brede kring kritiek en zou pas na de Tweede Wereldoorlog als vanzelfsprekend worden beschouwd. In het interbellum klaagden velen over de tekortkomingen van het nieuwe politieke bestel.¹ In zijn standaardwerk over antidemocratische stromingen en hun vertegenwoordigers in het vooroorlogse Nederland maakt historicus Antonius Anne de Jonge een onderscheid tussen de ‘grote crisis’ en de ‘kleine crisis’ van de democratie. Bij de grote crisis werden de ideologische grondslagen van de democratie principiële afgewezen. Bij de kleine crisis was daarentegen sprake van onvrede over het functioneren van de democratische staatsinstellingen. In de praktijk, zo betoogt De Jonge, waren beide crises van de democratie in het interbellum niet altijd te scheiden en vertoonden zij dikwijls raakvlakken en overlappingen.²

De grote crisis van de democratie had haar intellectuele wortels voor een aanzienlijk deel in de Contraverlichting die tijdens het fin de siècle (1870-1914) geweldige invloed uitoefende, maar waarvan de eerste fundamenteën al aan het einde van de achttiende eeuw werden gelegd. Het was een antiliberaal tegencultuur die de voornaamste idealen en denkbeelden van de Verlichting en de Franse Revolutie verwierp, zoals het gelijkheidsprincipe, het beginsel van volkssoevereiniteit, het rationalisme, het universalisme, het materialisme, het vooruitgangsgeloof en het vertrouwen in de natuurlijke goedheid van de mens.³ Vooraanstaande denkers van de Contraverlichting beschouwden dit als de diepere oorzaken van de vermeende decadentie van de moderne samenleving. Zij stonden een alternatieve en antirationalistische moderniteit voor die uitging van het primaat van de gemeenschap boven de rechten van het individu en de verschillen tussen volkeren benadrukte.⁴ In zijn nagelaten notities duidde Nietzsche deze antili-